

ՄԱՐՏԻՐՈՍ ՏԵՐ-ՍՏԵՓԱՆՅԱՆ

ՈՒՂԵՎՈՐԻ ՏՊԱՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ԲԵՅՐՈՒԹՅՈՒՆ ԵՐԵՎԱՆ

1. ՕԴԱՆԱՎԻ ՄԵՋ

Մեր, 1951 թ. հոկտեմբերի 25-ի վաղ առավոտյան, հոլանդական ընկերության օդանավին մեջ ինձ հատկացված տեղը գրավեցի, մի լայն շունչ առի. որովհետև իմ կատարելիք ուղևորությանը արդեն հարուցանող անհաստատ ձգձգումներից ազատվել էի այլևս: Իսկ երբ օդանավը «խալթե» կոչված օդակայանից (Բեյրութ) թռիչք առավ դեպի Թեհրան, զգացի թե աշխարհի ամենաերջանիկ մարդկանցից մեկն էի ես այդ ընթացքում: Չէ՞ որ գրպանումս ունեի Սովետական Միության բարեխնամ կառավարության արտոնությունը՝ ուղևորվելու համար դեպի արտասահմանի հայության դարավոր Երազն եղող Սովետական Հայաստան: Չէ՞ որ մեկ քանի օրից Երևան ժամանելիս, ես էլ դառնալու էի հզոր ու անպարտելի Սովետական Միության լիարժեք քաղաքացին:

Այս զգացմունքները՝ միացած 1946-ից ի վեր Երևանում բնակվող իմ հարազատ զավակներին վերամիանալու ցանկությամբ՝ իմ մեջ հարուցել էին երջանկության մի այնպիսի հրդեհ, որի ջերմությունից մոխիր էին դառնել՝ անցյալում՝ սրտումս ծնունդ առած բոլոր տեսակի երջանկությունները:

— Ի՞նչ մեծ ու զորավոր մագնիս է դա՝ Սովետական երկիրը, որ իրեն է քաշում իր սահմաններից դուրս ապրող միլիոնավոր մարդկանց սրտերը:

— Անհավասարելի ի՞նչ գեղեցկություն է դա՝ Սովետական երկիրը, որ առիներում է գեղեցկությունների սիրահար ամեն անձ ու միտք, ամեն առողջ դատողություն և զգացում, աշխարհի չորս ծագերում:

— Եվ ես ինչքան բախտավոր հայ եմ, որ զնում էի իմ երազների աշխարհը՝ Սովետա-

կան Հայաստան, որտեղ ազատ էր կյանքը, արթար էին կառավարության օրենքները, արժեք ունեին մարդ արարածը:

— Կյանքիս վաթսուհի մոտեցող տարիների ընթացքում ի՞նչ եմ տեսել արտասահմանում՝ բացի հալածանքից և անարդարությունից: Ոչինչ, բացարձակապես ոչինչ: Քանի՞ քանի՞ հեղ քանդվել է պապենական տունս, ջարդվել են իմ սիրելիները: Քանի՞ քանի՞ հեղ ձերբակալվել, բանտարկվել, հալածվել եմ հայ լինելուս համար: Քանի՞ քանի՞ հեղ տուն ու բնակություն եմ փոխել սահայելական դիմադրության հետևանքով՝ Թյուրքիայում, Սաունդաքում, Սիրիայում և Լիբանանում: Ահա արտասահմանում իմ վարած կյանքի տխուր պատկերը, որը պատկերն է միանգամայն՝ արտասահմանում ապրող յուրաքանչյուր հայի:

Արտասահմանում իմ ապրած երկար տարիների արդյունքը զրոյի հավասար պիտի լիներ, եթե չհասներ Հայրենադարձությունը, որի շնորհիվ իմ զավակներն էլ թոթափեցին օտարների լուծը, դարձան սովետական քաղաքացի և վայելում են Սովետական Հայրենիքի բարեքները՝ ստանալով քաղաքացուն կրթություն: Նրանք ամռանացի են արդեն, հայր ու մայր եղել են զավակների, կառուցել են սեփական տուն և ունեցել իրենց տնտեսությունը՝ շնորհիվ Սովետական կառավարության հայրական և հողատարու-թյան: Բարեհաջող այս արդյունքն ապահովվել է երկու տարվա կարճ ժամանակամիջոցում՝ Սովետական Հայաստանի հողի վրա, մինչդեռ ես, իմ կես դարու արտասահմանյան կյանքի վերջում, չեմ ունեցել զուլիս համարյա պահելու համար սեփական մի փոքր բնակարան:

Այսպես էի խորհում ես՝ երբ օգնաւոր Միջերկրականի կապուկտ ջրերի վրա մի քանի պտուկտներ կատարելուց հետո, կիրանանի

կանաչավետ լեռների, Սիրիայի, Իրաքի և Իրանի գորշագույն անապատների վերևից թռչում էր ժխորակից աղմուկով:

2. ԵՓՐԱՏ ՈՒ ՏԻԳՐԻՍ

Ես օրհնում էի այն ոռոս. գիտնականին, որի հանձարեղ գյուտի—ինքնաթիռի—թեւերով, ահա ես թռչում էի հողի անծայրածիր տարածությունների վերև՝ առանց դժվարության, առանց ցամաքի վրա պատահած տաժաճելի ցնցումների, լեգենդային արագություններ: Ներքևում, անհուն ու ամայի տարածությունների վրա, բնության նկարած տեսարաններից ամենահոգեղին եղավ ինձ համար նախ սփռալու, ապա Տիգրիս գետերի երևումը:

Այդ երկու գետերն ինձ հիշեցրին աշխարհագրության և հայ ժողովրդի պատմության դրբերը: Ըստ այդ դրբերի, սփռալու և Տիգրիս գետերը թխում են Հայկական բարձրավանդակի լեռներից և Եփրատ-Տիգրիս խորհրդավոր թափվում են Պարսկական ծոցը: Բայց իմ սիրտը հուզողը՝ մի ուրիշ տխուր հիշատակ էր. այն՝ թե այդ երկու գետերը, 1914—1918-ի մեծ պատերազմի տարիներին, ընկղուղել և հեռավոր

ծովեր էին տարել բարձրաստիների ձեռքով հողորված հաղարավոր հայերի դիակները, զոհ՝ անգլիական, ֆրանսիական, ամերիկյան և Արևմտյան Եվրոպայի մյուս պետությունների ձգտումներին և շահերին:

Եվ նորից շնորհապարտության զգացումը թռիչք էր առնում իմ մտքի մեջ հանդեպ ոռոս մեծ ազգին և Սովետական Միության՝ այն իրողության համար, որ նրանք ոչ միայն կոտորածից և կոտորածից հայերին, այլ նաև Հայրենիք, ազատություն և պետական կյանք էին պարգևել հայ ժողովրդին: Եվ հրճվանքով արտասանում էի փոքր ազգերի իսկական և անշահախնդիր պաշտպան ու պրոգրեսիվ մարդկության մեծ առաջնորդ և ուսուցիչ Գեներալիսսիմուս Ստալինի պատմական ու մեծարժեք սա խոսքը. թե՛

«Միայն սովետական իշխանության գաղափարը Հայաստանին բերեց խաղաղություն և ազգային վերածննդի հնարավորություն»:

3. ԵՐԿՈՒ ԶԱՓ, ԵՐԿՈՒ ԿՇԻՌ

Թեհրանում, ինքնաթիռից իջնելուց հետո, ինձ շատ զայրացրեց մի երևույթ. այն՝ թե «Մենդիս» անունով մի ամերիկացիի, առանց որևէ ձևակերպության հաջողվեց շուտով հեռանալ ճանապարհորդների և գույքերի քրնկարկության հատուկ սրահից, մինչդեռ ես՝ ավելի քան երեք ժամ պարտավորվեցի քաշկրտովի մաքսատան դահլիճներում՝ իմ անձնական հագուստները պարունակող պայուսակների պարզ քննության համար: Այդ դեպ-

քը փաստ էր, որ Իրանի պաշտոնատարները դեռևս քծնում էին ամերիկացիների առաջ, իսկ ինձ նման հասարակ ուղևորի հանդեպ ցույց էին տալիս անտարբեր ու անբարյացակամ վերաբերմունք: Ես կարող էի օրհնով դժգոհել պարսիկ պաշտոնատների առջև, եթե ինձ չաջակցեին մի հայ երիտասարդ, որի ի գործ դրած եղբայրական ջանքերի շնորհիվ պայուսակներս քննարկվեցին և ինձ հանձնվեցին 3—4 ժամվա ձգձգումից հետո:

4. ՄԻ ԳԻՇԵՐ ԹԵՀՐԱՆՈՒՄ

Թեհրանում ոչ մի գործ չունեի անելիք: Ես նամակում էի մի գաղթող թռչունի, որն իր ճանապարհորդության ընթացքում կանգ կառնի մի որևէ ճյուղի վրա, ըստ վարիքի և հարմարության, մի քիչ հանգստանալու նպատակով: «Նաաիր» կոչված հայկական հյուրանոցն եղավ այդ մի գիշերվա հանգրտարանն ինձ համար՝ Իրանի մայրաքաղաքում, որը հրապուրիչ ոչինչ չունեի այն օրը: Ընդհակառակը, տխուր էլ էր: Զե՛ որ հագիվ մի տասնյակ օր առաջ, նախադրյալներե-

րության ազգայնացման ի նպաստ կատարված մեծ ցույցի ընթացքում վերավորվել և սպանվել էին բազմաթիվ աշխատավորներ:

Բավականին շուգ էր հուլիսի այդ գիշերը: Այդ պատճառով էլ ես մինչև ուշ ժամանակ մնացի հյուրանոցի այգում, որտեղ համեմատաբար տանելի էր օդը: Ես, այգու անկյունում տեղավորված, ունեի միայն մի ցանկություն, այն՝ թե առավոտը շուտ հասներ, և ես ճանապարհ ընկնեի դեպի իմ պանծալի հայրենիք՝ Սովետական Հայաստան:

5. ԴԵՊԻ ԹԱՎՐԻԶ ՈՒ ԶՈՒՋԱՆ ԵՎ ԵՐԿՐՈՐԴ ՔՆՆԱՐԿՈՒՄԸ

«T. C. C.» կոչվում էր տրանսպորտային այն ընկերությունը, որի պատկանող մի ավտոբուս ինձ փոխադրեց Թավրիզ:

Ավտոբուսն ինձ հետ ճանապարհորդող իրանցիները, որոնց հետ թյուրքերեն էի խոսում, ասում էին, որ Պարսկաստանի հա-

մարյա քոլոր ճամփաները, Թեհրանից մինչև իրանական Զուլֆա երկարող ճանապարհի նման, փոսերի շարան են ու տաժանելի բան է ցամաքային ճանապարհորդությունն իրանում:

Հուլիսի 29-ի առավոտյան, Թավրիզից ինձ փոխադրող բեռնատար ավտոն կանգ առավ իրանական Զուլֆայում, որտեղի գինվորական իշխանությունը բարեկիրթ վերաբերմունքով պատարեց անցազրային ձևակերպությունները: Դժբախտաբար, այդպես չեղավ մաքսատնում:

6. ՀԱՆՁՆՄԱՆ ՁԵՎԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

Իրանական հողի վրա պաշտոնական բոլոր ձևականությունների ավարտումից հետո, ինձ Սովետական իշխանությունը հանձնելու արարողությունը՝ նմանվում էր մի կատարյալ ծխախտարություն: Առջևից քայլում էին պարսիկ երկու սպաներ: Նրանց հետևում էին սվիսավոր երկու զինվորներ, իսկ ամենից հետո դանդաղ դանդաղ առաջանում էր ինձ փոխադրող ավտոն:

Խորհրդավոր լուսվորում էր տիրում Արաքսի մեծ կամրջի վրա: Սիրտս տրոփում էր ուրախությունից՝ քանի մոտենում էի Սովետական սահմանին: Չէի զգում 2000 կիլոմետր ճանապարհորդության պատճառած հոգնածությունը: Չէ՝ որ հինգ տարիների կարողը պիտի վերացվեր շուտով՝ միանալով իմ հարազատ ընտանիքին, որը բազմացել էր նոր հարսով ու փեսայով և նորածին երեխաներով: Չէ՝ որ արտասահմանի հայրության գիշեր ցերեկ երազած Սովետական Հայաստանի անուշ զուլֆայի մոտ:

7. ՄԻ ՊԱՐԶ ՀԱՄԵՄԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

Այդ պահին մտաբերում էի Չուրբյանի երեխաներին, որոնք ամերիկյան ախպես վոշված «արդարադատ» դատարանի վճռով բաժանվեցին իրենց Հայաստան ներգաղթող ծնողներից և վար դրվեցին Ամերիկայում՝ կորչելու համար անշուշտ: Ամերիկյան զատում, բաժանում է հոր ու զավակներին, իսկ Սովետական Միությունը միացնում է դեպքերի բերմամբ իրարից բաժանված սրտահատորներին: Ամերիկյան ծիծաղում է իրարից բաժանված հոր ու զավակների տառապանքների վրա. ընդհակառակը, Սովետական Միությունն ուրախանում է տեսնելով բաժանված հարազատների վերամիացումը: Ամերիկյան բզիկ-բզիկ է անում արտասահմանի հայերին՝ նրանցից խումբ-խումբ փո-

շակառակ նրան, որ իմ գույքերը քննարկվել էին Թեհրանի օդակայանի հատուկ մաքսատնում, իրանական Զուլֆայի երիտասարդ պաշտոնյան երկրորդ անգամ մանրազննորեն քննարկեց իմ պայուսակները, դուրս թափելով նրանց պարունակած անձնական հագուստեղենները: Ես, հոգնությունից ավելի, ափսոսում էի իզուր անցնող ժամանակի վրա: Այնքան էի շտապում վայրկյան առաջ հանձնվել Արաքսի մոտ ափում գործվագույթ մոր նման գրկարաց ինձ սպասող Հայրենիքիս:

տանի անուշ բուրմունքը բարձրանում էր վեր՝ Արաքսի կապտավուն ջրերից:

Արաքսի վրա, բարձրադիր ու ձիգ կամրջի կենտրոնական մասում զետեղված սահմանային կամարի մոտ կանգ առան երկու սրբախիկ սպաներն ու ցույց տալուց հետո սվիսավոր երկու զինվորների գրավելիք դիրքերը, մեքենավարին ազդարարեցին կանգ առնել: Ապա, տրված ազդանշանի վրա, մեքենավարը սկսեց հնչեցնել կլաքսոնը:

Շատ չանցած, կամրջի սովետապառական ծայրամասից փրկացին սովետական ֆրոնտ զինվորականների հաղթ սիլվետները:

Որքան մոտենում էին նրանք, այնքան մեծանում էր հուզումն իմ սրտում: Նրանց մեջ ես տեսնում էի մեծությունը Սովետական Միության, որը տիեզերածավալ իր զբաղմունքների շարքում զբաղվել էր նաև ինձով և հայրաքար արտոնել, որ ես վերաամիսնամ Սովետական Հայաստան ներգաղթած իմ զավակներին:

խաղրելով իր երկիրը, որպեսզի նրանք հայվեն, մաշվեն և մահանան ամերիկյան ֆաբրիկաների խուլ ու խոնավ անկյուններում, մինչդեռ Սովետական Միությունը վարավան առ կարավան փոխադրում է արտասահմանի հայերին Սովետական Հայաստան, որպեսզի նրանք կատուցեն իրենց «ձևով ազգային, բովանդակությամբ սոցիալիստական» մշակություն:

Վա՛յ արտասահմանի այն հայերին, որոնք հավկուր են ձևանում՝ չտեսնելու համար այս հանրահայտ ճշմարտությունը և աղմկում են հրապարակը՝ ամերիկյան վատասեռիչ «դեմոկրատիայի» ճաթոռած թմբուկով, թեկուպ արտասահմանում ոչ մի հայ չցանկանա լսել դրա ձայնը:

8. ՀԱՆՁՆՈՒՄ ԵՎ ՀԱՆՁՆԱՌՈՒՄ

Սահմանային կամարի տակ սովետական սպաների և պարսիկ սպաների խոսակցությունը տևեց շատ կարճ: Պարսիկ սպաներից մեկին իմ պասպորտն երկարեց Սովետական սպաներին: Երբ վիզայի քննությունն ավարտվեց, ինձ հրաման տրվեց ավտոյից իջնել ու ներս մտնել սովետական սահմանից՝ իմ պալուսակների հետ:

Մի րոտ ուշում էր հպարտությունից ու երջանկությունից այն աստիճան, որ չէի

նկատել պարսիկ սպաներից և զինվորներից բացի, անգամ սովետական երկրորդ սպայի հեռանալը: Մնացել էի մեն-մենակ սովետական բարձրաստիճան սպայի հետ դեմ-հանդիման, նա՝ կամրջի աջ եզրում, ես՝ ձախում: Նա՝ ինձ նայում էր հայրադար, իսկ ես նայում էի իրեն որպես նորածին մի երեխա, որը զուպ է իր մտածումներն արտահայտելու կարողությունից:

9. «ՄԱՅՐ ԱՐԱՔՍԻ ԱՓՆՐՈՎ»

Հուլիսյան կիզիլ արևի շոգից քրտինքն առատորեն հոսում էր իմ ճակատից: Հոգեբան սպան տեսնելով իմ վիճակը, նշան արեց որ ապաստանեմ իրեն մոտ՝ սահմանային կամարի մեծ սյունի շվաքում: Սպայի այս հոգատար վերաբերմունքը սիրտս լցրեց անհուն բերկրանքով, որովհետև այդ հոգատարությունն անհերքելի փաստն էր սովետական մարդկանց եղբայրասիրության, որին ի տես փոքր տարիքից ի վեր ուսման մեծ ժողովրդի հանդեպ իմ ունեցած սերը մեծացավ, լեռնացավ, անհունացավ ու թերևս, այդ համոզումն առավել ևս արմատավորելու համար, ուսներենով ինչ որ բան խոսեց սպան՝ ցույց տալով Արաքսի ջրերը:

Այդքան հաճում էին «Մայր Արաքսի ափերով»: Սպայի ինձ ցույց տվածը փոքրիկ կամրախայտ ձկներ էին, որոնք մերթ ցուցադրում էին իրենց արծաթափայլ փորերը, մերթ խորատուզվում էին ջրերի տակ՝ պղպղջահներ գոյացնելով գետի մակերեսում:

— Դա, դա, — պատասխանեցի սպային: Ափսոս, որ իմ ուսերենի ամբողջ պաշարը սպանվել էր այդ մեկ բառով: Մտքովս ափսոսում էի իմ ուսերեն լեզվի տգիտության պատճառներն ու պատասխանատուներին: Ես անխժով էի արտասահմանյան տագնապալի պալմանները, որոնք միջոց էին թողել սո-

վորելու հայ ժողովրդի անկեղծ բարեկամն ու իսկական պաշտպանն եղող ուսու ժողովրդի լեզուն:

Այս տրտում մտածումները, սակայն, շուտով փոխվեցին ուրախության, երբ աչքերս նորից հառվեցին Արաքսի ջրերին: Տեսնում էի, որ Արաքսը՝ «ազավոր» չէր, ոչ էլ «պղպղտոր» էին նրա ջրերը կամ «աբցունք ցայտում» նրա ճեղք ու հպարտ աչերից», ինչպես երգել էր հայ բանաստեղծ Ռ. Պատկանյանը: Ընդհակառակը, այժմ Արաքսը, մի գեղեցիկ ու սեռյալ հայ աղջկա նման ճամփական պար էր բռնել ձկանց հետ: Այժմ նրա ջրերը, մի դաշնարուր երգի նման հեզասահ հոսում էին դեպի ծով, տանելով «հին հին դարուց հիշատակ» բարձր լեռների բարձր՝ դեպի հեռավոր Կասպյան ծովը:

Իմ ուրախությունն ավելի մեծացավ մանավանդ, երբ տրանսպորտային մի ավտո հասավ մեզ մոտ և վառվռում մի երիտասարդ ավտոյի մեջ տեղավորեց ինձ և իմ պալուսակները: Մի քանի րոպե հետո ավտոն կանգ առավ Սովետական Զուլֆայում մի լայնանիստ և գեղակառույց շենքի առջև: Ես ոչինչ չվճարեցի այս փոխադրության համար: Սա ևս փաստ էր սովետական հոգատարության:

10. «ԵՂԱՅՐ ԵՆՔ ՄԵՆՔ»

Երբ օրինական ձևականություններն ավարտվեցին, ժամը կեսօրից անց 4-ն էր եղել: «Խնտուրիստ» հյուրանոցի աշխատավորներից մեկը, աղբբեջանցի մի երիտասարդ Ալի անուռով ինձ առաջարկեց ռեստորան գնալ և սեղանակից լինել իրեն: Վարանցի. ոչ մի կոպեկ չունեի գրպանումս: Նա հասկացավ: Թեև մտավ աներմոքեն:

— Ոչինչ. մենք յուրաշնորհ ենք, ասաց նա և ինձ տարավ հարակից ռեստորանը, որտեղ Ալի յուրաշն ու ես ճաշակեցինք ուսական նշանավոր բորշն ու խմեցինք ընտիր օղին:

Ալիի այս եղբայրական վերաբերմունքը կրկնակի օրինակ էր սովետական դաստիարակության բարձրության: Ինձ անծանոթ մի երիտասարդ, ինձ համար անծանոթ մի երկրի հեռավոր մի անկյունում, առանց ճանաչելու իմ պալմանները, հյուրասիրում էր ինձ (ոչ մի ուտելիք չէի վերցրել Իրանից):

— Ալի յուրաշն, շնորհակալ եմ, որ ինձ «եղբայր» ես անվանում: Արի, մի լավություն ևս արա և ինձ այսօր իսկ Երևան ուղարկիր ավտոյով, ասեցի ես նրան, երբ ռեստորանից վերադարձանք «Խնտուրիստ» հյուրանոցը:

— Հասկանում եմ, լավ եմ հասկանում: Դու ուզում ես մի բան անել առաջ հասնել Երևան, առնել քո կարոտն ու իրականացած տեսնել տարիների քո երազը: Ես ամեն ջանք կթափեմ իրականացնելու քո ցանկությունը, — պատասխանեց Ալի յուրաքանչյուր և կայծակի արագությամբ դուրս թռավ հյուրանոցից:

Կես ժամ հետո նա վերադարձավ ինձ մոտ մի երիտասարդի հետ:

— Լսի՛ր, Ալավերդի, այս մեր ընկերը (ինձ ցույց տալով) եկել է արտասահմանից և գնալու է Երևան: Նա ցանկանում է հենց հիմի ճանապարհ ընկնել և այսօր իսկ միա-

նալ իր ընտանիքին, որի կարոտով, տեսնում ես, սպիտակել են նրա մազերը: — Կտանե՞ս, պայմանով, որ ճանապարհավարձը ստանաս Երևանում:

Ալավերդի՛, կարճահասակ, մի քիչ շաղ, շեկ մազերով մի հայ երիտասարդ մեքենավար, վերից վար զննեց ինձ և պատասխանեց.

— Ո՞նց թե չեմ տանի. սիրով կտանեմ: Թե որ ճանապարհում մի տեղը խախտվի իմ «Մոսկվիչ»-ի, թեև կսարքեմ, էլի կտանեմ մեր հայրիկին ու հենց էս գիշեր նրան կհանձնեմ իր զավակներին, — կատակեց Ալավերդին:

11. ԴԵՊԻ ԵՐԵՎԱՆ

Միայն սովետական մարդկանց հատուկ արագությամբ պայուսակներս և ինձ տեղավորելուց հետո, Ալավերդին թափ տվեց «Մոսկվիչ»-ին, որ արծվաթուղ սլանում էր սև օձի նման գալարուն ասֆալտապատ ճանապարհի վրա:

Ես չէի խոսում, այլ նայում էի հիացկոտ հայրենի հարուստ բնության: Հիշում էի Արաքսի մյուս ափի՝ իրանական հողի անաշակ, խոպան, ամուլ վիճակը, իսկ զվարթանում, ուրախանում, հպարտանում

էի դիտելով ու տեսնելով մշակված, արգասաբեր, բարգավաճ վիճակը Զուլֆա—Երևան ասֆալտապատ լայն ճանապարհի երկու կողմերում տարածված արտերի ու դաշտերի, որոնք սովետական ստեղծագործ և շինարար մարդկանց հուժկու ձեռքերի գիտակից աշխատանքով վերածվել էին ծիծաղուն գյուղերի, կանաչավետ պուրակների, մրգառատ պարտեզների և սովերաշատ այգիների:

12. ԱՐԱՐԱՄՏԸ, ԱՐԱՐԱՄՏԸ

— Գրավ եմ դնում, որ հորիզոնից վեր բարձրացող այդ վեհապանծ գագաթը՝ մեծ Արարատն է, — ասեցի ես մեքենավարին՝ թող տալով իմ խորհրդածությունների կծիկը:

— Իրավունք ունեւ, հավաստեց Ալավերդին:

Մայրամուտին մոտեցող արևի նվազուն

ճաճանշների տակ պսպղում էր ձյունագագաթ Մեծ Արարատը, իսկ նրա աջում կոնաճեցվում էր Փոքր Արարատը: Քանի առաջանում էր մեր ավտոն, այնքան բարձրանում էին նրանք: Ափսոս, որ օրը մթնում էր և հորիզոնը՝ խավարում, երբ մեր ավտոն Նախիջևանի հողամասից մտավ Սովետական Հայաստանի սահմանից ներս:

13. ՓԱՌՔ ՔԵԶ, ԵՐԿԻՐ ՀԱՅՐԵՆԻ

Վերջապույսը մաղվում էր Արարատյան դաշտի վրա, մինչդեռ ես սրտումս զգում էի մի նոր կյանքի եռալը: Արտասահմանում իմ անցկացրած ավելի քան հիսուն տարու երազների և Սովետական Հայաստանի բարգավաճման ի նպաստ իմ ցանկությունների իրականացումն էի տեսնում էլեկտրական լամպերում, որոնք սկսել էին լուսարձակ փայլել ասֆալտապատ լայն ճանապարհի երկայնքում, հուշկապարիկների նման շքեղորեն պճնազարդելով հայկական գյուղերը:

Ես իմ նոր կյանքի հեռանկարով այնքան էի խանդավառված, որ Արարատ, Արտաշատ, Դվին և այլ գյուղերի լուսողող ծառուղիների միջով անցնելիս, երգում էի ինքնաբերաբար.

Փառք քեզ, միշտ փառք, հերոսական
Հայաստան,

Հանձարեղ դու ճարտարագործ, շինարար,
Ժողովրդոց սուրբ դաշինքով ստալինյան
Դու ծաղկում ես և վերստին լույս
ապագադ:

(Շարունակելի)